

Славко Петаковић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

У сенци ловоровог венца – поетесе старог Дубровника¹

У раду је успостављен књижевноисторијски преглед стваралаштва дубровачких песникиња. Указано је како је специфичан социо-културни образац маркирао положај песникиња у Дубровнику од XVI до XVIII века. Представљене су прилике у друштву и књижевности које су условљавале да се ауторке огледају у одређеним жанровима и да поетичко-стилски и тематски прилагоде стваралаштво налозима културног модела.

Кључне речи: песникиње, дубровачка књижевност, Дубровник, културни модел, ренесанса, просветитељство

Као држава конзервативног устројства, Дубровачка република вековима је очувала окамењену социјалну хијерархију на чијем врху је неприкосновено устоличена аристократија. Највиша класа конституисала се у дубини прошлости и чинили су је потомци романског живља из Рагузиума, древног насеља на чијим темељима је настао потоњи Дубровник. Словенизирањем првобитног становништва током наредних векова није утрнуло сећање на изворно порекло бираних породица које је и у новонасталим околностима легитимисало њихов изузетан друштвени положај. Испод племства, спрам своје моћи и значаја у социјалном систему, долазили су грађани, пучани и сељаци. Дубровачко друштво изнутра је било испарцелисано сталешким међама које су

непомирљиво раздвајале одређене групе. Обичајним и званичним правом до танчина су предвиђани случајеви у којима је било могуће до извесне мере превазићи оштрину међусобних граница. У пословној сфери, преважној за пословично марљиве и штедљиве Дубровчане, можда су се највише толерисали контакти аристократије са обичним светом, док је успостављање родбинских и других веза са нижим сталежом строго кажњавано.² Уколико би се племић оженио грађанком, искључиван је из највишег сталежа и лишаван свих повластица које је до тада уживао, што је важило и за његове наследнике.³ Унутар тако успостављених оквира друштвеног живота непопустљива мрежа писаних и неписаних закона на окупу је држала заједницу подређујући општем интересу вољу појединаца, без обзира на његову сталешку припадност.

Вредносни систем патријархата лежао је у темељима дубровачког друштва, те је доминација мушкараца над женама била озваничена правном регулативом у Статуту града, као највишем законском акту.⁴ Поље у коме се жена могла појавити у старом Дубровнику симболично уоквирује троугао, чија темена фиксирају друштвене улоге предвиђене за припаднице слабијег пола – девица, мајка и удовица.⁵ Пресезање граница поља подразумевало је искушавање дубоко укореењених обичаја, што је нарочито за жене, због њиховог осетљивог положаја у патријархалном систему, било опасно, пошто је у размимоилажењу колективног и индивидуалног несмотреног појединца вребала недогледна провалија.

Свака девојка из аристократског реда била је уобручена непомерљивим системом друштвених и породичних конвенција које су искључивале могућност да она искорачивањем ван спрега општих норми угрози своју и част фамилије која ју је изнедрила. Приљежно је држана ван домашаја спољног света, који је осматрала са сигурне дистанце – кроз прозор куће или са њеног балкона, или нешто непосредније – у ретким приликама изласка на улицу, при посетама цркви и родбини, али уз обавезну пратњу. Таква изолација трајала је до адолесценције, доби у којој је било уобичајено да се Дубровкиње удају. Тек удајом племкиње су стицале „положај одрасле особе“ јер је одређење зрелости аристократкиња било везано за брак, „дакле за обитељске, а не друштвене функције“.⁶ За племство је брак превасходно био институција у циљу јачања

кохезије сталежа и обезбеђивања његове будућности, док је за грађане и пучане представљао подухват са елементима пословне трансакције.

Девојке су се удавале између четрнаесте и осамнаесте године, али је сигурно бивало и оних које су то раније чиниле, будући да је према мерилима средњег века пунолетство за жене достизано са дванаест, а за мушкарце са шеснаест година.⁷ Мушкарци су се, притом, женили у знатно каснијој доби, између тридесете и четрдесете године – што је нарочито важило за племиће, те је и старосна разлика појачавала ауторитет мужа над невестом-девојчицом. Бракови су склапани искључиво у сагласности са сталешком припадношћу младенаца, без могућности мешања различитих слојева.

Важан чинилац при уговарању брака био је мираз јер је представљао економску платформу новоуспостављене заједнице. Уколико породица из било ког разлога – а најчешће је то била немоћ да обезбеди мираз – није могла да уда кћер или више њих, девојке су пре пунолетства слате да иза зидина манастира дотрају свој живот. Окрутност се стапала са обичајима, те су неретко очеви одређивали која ће се од њихових кћери удати, истовремено остале припремајући за „думне“, како су се калуђерице одомаћено називале. Смештањем у манастир женске чељади породице су спречавале расипање породичног богатства и непожељно понашање неудатих девојака, које би нанело немерљиву штету заједници.⁸ Замонашењем малолетних девојчица, неретко и пре њихове десете године, избегавана је могућност да оне, стекавши пунолетство, искористе Статутом им дато право да се не подреде вољи родитеља, било да им ови бране или налажу одлазака у манастир.⁹ Из ових разлога манастири су били пуни, те су прекобројност и скромни услови живота у нехигијенским условима доводили калуђерице на саму ивицу опстанка. Узалуд су оне преклињале власти у Дубровнику да ограниче пријем нових калуђерица или да прошире животни простор у манастирима, и очајно подсећале да су, иако потпуно предане Божијој служби, само слаба бића „од кости и меса“.¹⁰

Према подразумеваном схватању морала, мушкарци су имали права на ванбрачне везе, док су жене за исту ствар строго кажњавање.¹¹ За мушкарце је овакво право било прећутним споразумом друштва усвојена компензација за недостатак слободе у избору брачног партнера, за уврежене обичаје да се жене у релативно касним годинама, немогућност да се разведу и сваковрсно спутавање у слободном испољавању интима.¹²

Насупрот овој ширини у понашању, женама је слобода била скучена у толикој мери да се није сматрала ванредном појава када би муж батинама кажњавао понашање супруге које је налазио као недолично. Штавише, батине су у својеврсним филозофским трактатима узимане у разматрање као средство, додуше крајње, у васпитању жене.¹³

Извесну аутономију жена је имала једино у кућном, заштићеном и затвореном простору. Сваки излазак у спољни свет подразумевао је одређена правила, срачуната на то да сачувају углед саме жене и породице коју је она представљала. Таква тврдокорност, као саставни део свакодневице, изазивала је чуђење странаца када би се каквим послом задесили у Дубровнику.¹⁴ Утврђени начин одевања, прилике и услови у којима Дубровкиња излази „на отворено“, начин понашања и др. чинили су ритуал чије (не)поштовање је праћено недреманим оком јавности. Веровало се да девојке треба стално нечим упошљавати како би се избегла доколица која буди путеност. Такође, смерна млада властелинка сву своју потребу за разонодом требало је да задовољи у окриљу куће учећи се корисним пословима. Издвојеност племкиња из токова јавног живота била је, према назорима Дубровчана, најтврђа брана изазову каљања њихове части, до чега је могло доћи у „неприличним“ контактима са светом.

Дубровачко друштво, које је дочекивало преко срца најмању новину са потмулом стрепњом да ће незнатни талас узнемирити неповратно глатку површину учмале свакодневице, захватила је плима хуманизма и ренесансе. Силином запретаном у својим дубинама, ова духовна епоха глачала је и мало по мало преобликовала окоштале хриди културолошке традиције. Међутим, ново време није доносило великог помака када је у питању статус жена у Дубровнику. Снажно су то осетиле жене-интелектуалци, до тада непознати чланови заједнице.

О Јулији Буних (Giulia Vona) није сачувано много података. Ни песникињини савременици ни каснији биографи и историографи не осветљавају њен живот. Тек се посредно претпоставља да је рођена око половине XVI века.¹⁵ Зна се да није била дугога века јер ју је болест однела око 1585. године.¹⁶ Далеко су сигурнији историографи у вези са књижевним делом ове Дубровкиње. Истиче већина њих да је писала на италијанском,¹⁷ а само један бележи да је стварала и на народном језику.¹⁸ Једногласно, пак, високо оцењују стваралашто поетесе. Позната је издавна књижевној историји и Јулијина млађа

сестра Нада (*Speranza Vittoria di Bona*), али је она све до скоро тек спорадично помињана јер јој је стваралаштво било скоро сасвим неосветљено.

Обе сестре одликовао је високи културни рафинман – биле су „*donne di grande spirito*“¹⁹ и кретале се у друштву песника са којима су у различитим пригодама размењивале песме. Са Михом Моналдијем, Сабом Бобаљевићем, Цвијетом Зузорић и Маром Гучетић припадале су дубровачкој „Академији сложних“, интелектуално-уметничком кругу који је нарочито неговао стваралаштво на италијанском језику. Филозоф и песник Михо Моналди (око половине XVI в.–1592) у једној својој песми поменуо је сестре Бунић хвалећи њихов песнички дар и поредећи их са Еутерпом и Клио. Посебан пијетет исказао је према Јулијином стваралаштву и племенитом духу у песми *Госпођи Јулији Бунић (Alla signora Giulia Bona)*. Посланица је подстакла Јулију да одговори песмом *Болесна госпођа Јулија Бунић, Моналдију (La Signora Giulia Bona inferma. Al Monaldi)*, која је и једини сачувани фрагмент њеног опуса. Опхрвана болешћу песникиња упућује Моналдију стихове у којима се опрашта од живота, наслућујући да ће ускоро походити „обале Лете“ и видети „црне мочваре и стигијске таласе“.²⁰ Једино јој мрачне тренутке блажи уздање у Бога да ће јој притећи у помоћ и спасити је тешке судбине која је на помолу. Бледи траг о песништву Јулије Бунић запретен је и у једној песми Саба Бобаљевића (1529/30–1585). Узвраћајући на неку посланицу Јулијину у којој га теши због смрти вољене му драге, Бобаљевић хвали мудрост, племенитост и песнички таленат ове Дубровкиње.

У новије време стваралаштва Наде Бунић много је боље сагледано захваљујући пронађеној књизи песама *Одбрана песама и прозе госпође Наде Виторије Бунић у заштиту њене части, а против оних који су је оклеветали својим песмама*²¹ (*Difesa de le rime et prose de la signora Speranza et Vittoria di Bona in difesa di suo honore, et contra quelli, che ricercò farli infamia con sue rime*), штампаној 1569. године.²² Збирка је обимна и обухвата преко сто педесет сонета, октава, станци и мадригала, углавном пригодног карактера. Важан део представља посвета у коју је Нада Бунић унела више аутобиографских детаља, драгоцених за разумевање особеног положаја њене породице у Дубровнику. Опорошћу и љутњом проткивала је редове посвете. Док је откривала разлоге који су је потакли да састави *Одбрану* осветљавала је, илуструјући примером своје

породице, опште прилике у социо-културном миљеу ренесансног Дубровника. Нагласила је да *Одбрану* пише на молбу болесног оца који је тражио да она спере љагу са породичног имена. Сазнаје се да су сестре Бунић – било их је шест – клеветане и да су им певане ругалице у Дубровнику. Резигнирано и јетко писала је Нада о смутљивцима који су разносили гласине о кући Бунића. Помиње да су јој они, суочени са отпором и спремношћу да брани породично достојанство, претили и смрћу.²³ Подозривост Дубровчана, наслућује се из посвете, изазивало је понашање сестара Бунић које је одударало од окошталога реда и обичаја конзервативног друштва. Определујући се да се не удају и избегавајући потом да оду у манастир, већ су нарушавале конвенционално понашање. На ово се надовезао још један преступ социјалних норми – бавиле су се песништвом. Тешко је, међутим, разлучити шта је било пресудно – уопште посвећивање литерарном стваралаштву или само избор да се пише о одређеним темама (нпр. друштвеним приликама, одређеним личностима, политици²⁴) – да ускогруда заједница прибере још један грех на душу сестрама Бунић и њихово понашање окарактерише као неприхватљиво.

Дубоку резигнацију је испољавала и у песмама након посвете. Сећајући се тегабних дана у завичају („Окрутно гнијездо у коме се родих / учини да ми жеља оста пуста, / неоправданом мржњом ме погоди, / у рату против мене не посуста...“) наглашавала је да не жели у Дубровнику ни да почива („Ал’ небу молбам’ обраћам се врући, / кад у сну вјечном оба ока склопим, / да завичај зли кости моје нема“). Делимично су песме посвећене афирмацији части и врлина песникињиних сестара. Хваљене су лепота, мудрост и доброта сестара Бунић. Овај сегмент песништва ангажована је апологија породичног угледа.²⁵ Други део – песме посвећене угледним припадницима апулијске културно-политичке елите – имао је посебну намену унутар *Одбране*. Пригодницама је посредно песникиња указивала на углед који ужива у иностраној средини за разлику од положаја који је имала у Дубровнику. На основу присног тона обраћања кнежевима, витезовима, бискупима и др,²⁶ али и чињенице да је добијала узвратне посланице од њих, које је уврстила у своју збирку, може се закључити да је Нада Бунић имала високи статус у туђини. Такође, открива се на основу релација са високим друштвеним круговима у Италији да је била самосвесна интелектуалка, вољна да узме

важну улогу у друштвеној заједници. Развијање такве амбиције било је немогуће за жену у ренесансном Дубровнику, а покушај њеног остварења активирао је притајене и немилосредне механизме друштва које је штитило своју традицију.

Сличну судбину као сестре Бунић имала је много познатија њихова суграђанка Цвијета Зузорић (1552–1648). Тешко је у један чвор сплести све нити које прате појаву ове интелектуалке, музе уметника и лепотице. Мада ништа од њеног опуса није претрајало зуб времена, на основу посредних сведочанстава – похвала њених најстаријих биографа на рачун стваралачког дара, претпоставља се да је била и цењена поетеса.²⁷ Но, оно што је ову Дубровкињу нарочито одликовало, била је ванредна харизма, јер тешко је другачије објаснити чињеницу да је у сећању сачувана као најсјајнија звезда интелектуално-уметничког сазвежђа списатељица и учених „дона“ дубровачких – Николете Растих, Јулије, Наде Бунић и Маре Гучетић. Јер, колико год свака од њих била даровита или знаменита у којој области, редом су при сравњивању са Зузорићевом у очима културне историје остајале дубоко осећене.

Многоструко особен животни пут Цвијете Зузорић у односу на савременице омогућио јој је да својом светлошћу обасја ренесансни Дубровник, не трнући у сећању потоњих векова. Рођена у богатој грађанској породици, као дете се преселила из Дубровника у Анкону, где је стекла „неко веће и за жене онога времена ретко знање“.²⁸ Удала се 1570. за Бартоломеа Пешонија, потомка старе фирентинске племените лозе, и исте године се вратила у родни град, где јој је супруг добио место конзула Фиренце. Предузимљиви Италијан, осим дипломатијом, бавио се и трговином у новој средини. Време приспећа Цвијете Зузорић у отаџбину поклапа се са привредним зенитом Дубровника, чији трговци су своје колоније расејали недогледом копненог залеђа према Турској, а бродови бацали сидра у свим значајнијим лукама света. Град је доживео свеобухватни препород бивајући магистрална раскрсница у пословном, дипломатском и културном животу између Истока и Запада. Такође, књижевним струјањима немалог значаја Дубровник је учествовао у меандрирању европске ренесансне уметности.²⁹

Сама Цвијета Зузорић имала је богату родбину у граду, а у Италији добијени племићки статус отварао јој је тешка врата аристократских кућа Дубровника. У најужи круг њених пријатеља долазили су супружници Мара и Никола Гучетић, који је у својим

трактатима (*Diallogo della Belleza d' Amore*, 1581) „оживео“ ликове супруге Маре и Цвијете Зузорић. Био је Гучетић свестан могућих критика због тога што је поверио женским ликовима да у дијалошкој форми расправљају о лепоти и љубави, те је предупредио такве приговоре истичући да ће управо показати предодређеност духа саговорница за филозофију.³⁰ Знаковито је опредељење Гучетића да оба дијалога посвети Цвијетиној старијој сестри, Ники Зузорић, коју је високо поштовао. Међутим, посвета Ники проткана је похвалом Цвијети у толикој мери да открива прави извор надахнућа аутора и суштинску посвету његовог дела. Први дијалог, на тему лепоте, Мара и Цвијета воде у идеализованом амбијенту, по много чему подударном са у антици стандардизованим литерарним декором *locus amoenus*-а. Филозофску срж разговора чини експликација Платоновог схватања физичке лепоте као еманиције есенцијалне, метафизичке савршености. Но, можда најупечатљивији део представља непосредна илустрација учења грчког мудраца, коју Мара налази у појави Цвијете. Портрет пријатељице који евоцира Мара Гучетић сажима естетски кредо и идеал женске лепоте у ренесанси, чија закономерност се протеже на све уметности:

„Најпре, косе су као најсјајније злато изаткане; чело наличи својом лепотом небу када је најведрије; обрве су као два љубавна лука; очи светле и јасне изазивају завист најлепших небеских звезда; лице је толико красне и дивне боје да далеко надмашује сваку свежу ружу у њезином најживљем цвату, осим што га никакав вешти уметник не би могао исклесати; нос је у пропорцији према лицу какав је потребан савршенству Ваше анђеоске лепоте; уста изгледају као да наоколо себе имају два низа најфинијих корала из Индије; а када се смејете Ваши зуби изгледају толико бели и једнаки да се уистину може казати да су то оријентални бисери, те се с правом може тврдити да је ту све благо Љубави постављено; Ваш глас не звучи као људски него као анђеоски и божански; усправан врат је пун и бео тако да надмашује снег који је овога часа пао с неба; прса широка и равна да изгледају млечни пут који се понекад обичаје видети на небу; руке су средње дебљине, тако да бојом премашују и најсјајнију белоконост; прсти су округли и не одвише дуги; нокти су мало савинути; стас и Ваш ход су слични ономе нимфа, које су стари песници у Аркадији славили; коначно се на Вама, мислим, не може видети него да се сви удови и сви

делови тела толико један с другим у лепоти слажу, да ни сама завист не би знала наћи неки део који би могла исправити.³¹

Други дијалог, посвећен љубави, конципиран је по моделу првог. Након размене ставова о природи љубави, у којима се укрштају теолошка и филозофска гледишта, Цвијета Зузорић резимира размишљања о лепоти: телесној – заснованој на пропорцији удова, и духовној – сачињеној од умерености, храбрости, разумности, праведности и стидљивости. Затим она наводи примере свих врлина, инкарниране у женама из историје, али и из савременог Дубровника. Кулминативни свод дијалога представља Марина похвала Цвијети, морално најчистијој и најлепшој жени, чије су особине божанског порекла.³²

Осим у филозофским трактатима, Цвијета Зузорић постала је књижевни лик, али и муза дубровачких песника, не остављајући равнодушним већину њих. Лирска жица Динка Златарића вибрира од устаљеног репертоара општих места петраркистичке поезије, до високе уметничке сублимације дубоко проживљене љубави према Зузорићевој. Поетски беатификујући „госпоју од госпој“, Златарић је сневао дан када ће му изабрана муза открити „на земљи вечни рај“. Такође, Михо Бунић Бабулиновић опевао је дражест знамените Дубровкиње и њену божанску лепоту. Глас о изузетности Цвијете пренео се стреловито и на другу страну Јадрана јер је Чесаре Симонети (Cesare Simonetti), италијански песник, поверио пријатељу Доминку Златарићу своју збирку песама да је овај посвети достојној дами. Одговарајући молби пријатеља, несумњиво и гласу свога срца, Златарић је Симонетијеву збирку посветио Цвијети Зузорић, али нешто касније и свој превод Овидијеве метаморфозе *Љубав Пирама и Тизбе*. И Михо Моналди је италијанском песнику Џамбатисти Бокабјанки (Giambattista Vocabianca) послао два сонета чију лирску жижу чини опис Цвијете Зузорић. Увреженим песничким поступком, игром речи сплетеном око подударности имена лепотице и цвета, Моналди је славио складност духа и тела Цвијете Зузорић. Сам Бокабјанка, понет Моналдијевом ватром, узвратио је дубровачком песнику са два сонета. Напослетку, чувени Торквато Тасо (Torquato Tasso) саставио је осам песама у част лепотице из Дубровника, иако је сâм никада није видео. На основу туђих описа,³³ дочаравао је блесковиту појаву химере која опија и чије ишчезнуће

га оставља несрећног („ако живем, жив сам ал без душе“), али бесмртног, док је љубави („Ал ако живот дат ми могу зраке / Вашег огња, како ћу да мрем, / Док плам тај траје?“).³⁴

Појава изузетне „gentildonne di gran fama“ међу домаћим женама, које најчешће нису могле кренути путем независно од средине која их упућује у живот и њених унутрашњих закона, морала је изазвати општу позорност, још појачану до грознице тиме што се Зузорићева сигурно и незазорно владала пред мушким светом. Не зна се поуздано чиме је Цвијета Зузорић изазвала гнев одређених суграђана, тек тврдо сведочанство да је многе непријатности доживела даје својеврсна одбрана коју је предузела Мара Гучетић стајући на страну нападнуте пријатељице. У филозофском спису свога мужа (*Discorsi sopra la Metheore d' Aristotele*, 1584) сама је саставила предговор са двоструком наменом. Овај сегмент дела заправо је посвета Цвијети Зузорић са конвенционалним похвалама упућеним јој, али, и што је важније, полемика Маре Гучетић са злобницима који су опањкавали Зузорићеву,³⁵ утичући на концу конца да ова са супругом заувек напусти Дубровник 1583. и остане у Анкони до смрти:

„...Ваше име, тако дично и угледно, мора бити најсигурнијом обраном против бијесних удараца завидника што живе у нашем Граду, и против оних који су, по својственој им и природној злоћи, увијек приправни да гризу и раздиру туђе ствари, од којих сте уједва Ви погођени били више неголи икоја друга жена у мојој домовини. Узрок су томе биле не само Ваше ријетке одлике, досад управо невиђене у друге жене нашег стољећа, која је љепотом тијела и крепосћу душе повећала муку злобника, јер као што увијек бива: ствари најизврсније јачају бол оних који су препуни пакости и зависти, те да њихова слабо зараштена рана не буде повријеђена жалошћу, биједници ти дају глупим ријечима одушка својој жалосној страсти...“³⁶

Оштрина Мариних речи усталасала је духове у Дубровника и изазвала сујету моћних, кадрих да издејствују повлачење из јавности прве верзије Гучетићевог трактата са спорном посветом. Ново издање угледало је светлост дана годину касније (1585), али са недвосмисленим траговима грубе цензуре. Изостављен је био читав пасаж у коме се Мара разрачунава са Цвијетиним противницима, обрушавајући се успут и на менталитет

средине која скрнави све што стреми духовним висинама, управо зато што таква појава изузетности у близини подсећа на сопствену нискост.³⁷ Мада је у ренесансној Европи све снажније одјекивао независни женски глас, те је, на пример, у Венецији могла Модерата Фонте (Moderata Fonte) у спису *Заслуга жена (Il merito delle donne, 1600)* казати: „У мојим грудима куца слободно срце, не служим и не припадам ником осим себи“,³⁸ са ове стране Јадрана ствари су стајале знатно другачије. Уз бедеме Дубровника, једног од најтврђих бастiona конзервативног друштвеног уређења и моралних схватања, тешко су приањале промене као што су радикално нови погледи на положај жена у заједници.

Вероватно је понашање Зузорићеве, али и уздизање целокупне њене појаве до идеала у трактатима Николе Гучетића, из визуре власти субверзивно деловало на основе културолошке матрице дубровачког друштва. Није се смело дозволити да пример жене, која се „мушком свету“ наметала као интелектуално равноправан члан, буде толерисан. Нарочиту опасност представљало је јавно легитимизовање модела понашања у филозофским трактатима и стога је највероватније власт, мада не треба искључити ни личну нетрпељивост појединаца, подстакла негативно расположење према Зузорићевој, стављајући уједно под контролу сваки иступ који се могао тумачити као подршка „изгредници“. Правилно осветљавање лика Цвијете Зузорић из данашње перспективе отежава то што је током времена митологизована слика пригушила њену реалну појаву. Према сачуваним сведочанствима, од којих је немали број поетског а не документарног карактера, назире се да је Зузорићева, за разлику од сестара Бунић, била цењена у Дубровнику због своје ерудиције и песништва. Али, не треба занемарити да је значајно место ове песникиње у општекултурној иконографији плод, између осталог, накнадне идеализације представе о њеном положају у родном граду. На основу специфичног ореола који прати њену појаву до наших дана могло би се претпоставити да је била уважавана и општеприхваћена у Дубровнику. Међутим, остаје дискутабилно колико је песникињу уистину волела средина чија малограђанштина ју је на крају приморала да се отисне преко мора у туђину и заувек оде.

Према схватањима неких савременика, Цвијета Зузорић била је отелотворење *калокагатије* – складни спој физичке лепоте и духовне усавршености, а као таква, уочљива, изложена колико наклоности и дивљењу, толико зависти и оговарању окружења

постојано ушанченог у својој ускогрудости. Ако у сукобу са једним временом и његовим обичајима ова госпа није могла надвладати ниске хоризонте културолошке традиције, варљиве границе реалности надишла је улазећи у свет уметности као литерарна икона којој су ходочастили песници светкујући хијерофанију у лику идеалне жене.

Након Јулије и Наде Буних, Маре Гучетић и Цвијете Зузорић није није сачуван помен ни на једну песникињу у XVII веку. Ова лакуна у књижевној историографији велика је и разлози њеног постојања могу се вишестрано тумачити. Од краја XVI, током XVII века, а наоричито у његовој другој половини, долази до економског слабљења Дубровника, катастрофалног земљотреса (1667) који је материјално руинирао град и донео смрт небројеним житељима, усложњавања политичке ситуације, појачаног деловања језуита у јавном и културном животу.³⁹ Новоностале прилике нису погодиле да се песничка и и уопште лична индивидуалност жене манифестује у јавности.⁴⁰

Тек од половине XVIII века јавило се неколико изразитијих песникиња – Марија Димитровић Бетера (1671–1765), Бенедикта Градић (1688–1771), Лукреција Богашиновић (1710–1784) и Аница Бошковић (1714–1804) – чији опус припада току религиозно-дидактичког песништва, напоредном са више других струја у дубровачкој књижевности тога столећа.⁴¹ Ни два века након појаве првих песникиња није дошло до крупније промене културног модела Дубровника у погледу друштвеног статуса жена. Конзервативна средина жилаво је одолевала плими просветитељства, а положај жене, уз извесно попуштање социјалних стега, суштински се није променио од шеснаестог столећа. На снази су били стари обичаји у јавном и приватном животу а улога жене фиксирана у границама социјалног стереотипа.⁴²

Марија Димитровић Бетера била је кћи знаменитог дубровачког писца Бара Бетере (1645–1712), члана „Академије испразних“ која је окупљала дубровачке ерудите и уметнике. Образовање, и то не мало за ондашње прилике, стекла је при манастиру и у родној кући.⁴³ Живот⁴⁴ јој је био обележен личним трагедијама – надживела је осморо (од дванаесторо) деце и мужа. Вероватно је стрменита судбинска стаза утицала на учвршћивање побожности која је одраза имала у песникињином стваралаштву. Пренела је на народни језик дело Ђиролама Торнијелија (Girolamo Tornielli, 1694–1752) *Sette canzonette in aria marinaresca sopra la sette principali feste di Nostra Signora*, у коме је

опеван живот Богородице. Идеја Торнијелија била је да се његове песме посвећене Богородици певају уз, у народу распрострањене и омиљене, мелодије сицилијанских морнарских попевки. Хтео је, као и други исусовци, да ласцивну народну песму замени побожним садржајем. Основни модел – једанаестерачке стихове са цезуром после петог слога пренела је Марија Димитровић Бетера у тринаестерачке стихове са неправилном двоструком римом и цезуром после осмог слога.⁴⁵ Преводила је слободно, ширећи у парафразама основне стихове. Превасходна намера била јој је да обогати црквену литературу, намењену думнама, те је због дидактичко-утилитарне концепције превода већу пажњу посветила транспоновању религијског садржаја него рекреацији литерарне слојевитости Торнијелијевог дела. Превод указује на ауторкино добро познавање италијанског језика, којим је засигурно овладала у родном дому будући да је фамилија њеног оца потицала из Италије, али и на изграђену песничку вештину – што наговештава да се она и раније бавила поетским стваралаштвом.⁴⁶ Осим овога, превела је ораторијум Пјетра Метастазија (Pietro Metastasio, 1698–1782) *La passione di Gesù' Cristo, Signor Nostro* под насловом *Муке Исукрстове* полиметријски, не следећи изворни метрички модел (такође полиметријски) доследно. Слободније је преводила Метастазијево дело него Торнијелијево. Лиричност Метастазијевог израза растакала се при ширењу потке у парафразама и жанровској трансформацији песме у „приказање“, драму рудиментарне композиције. Не може се одгонетнути да ли су одређене секвенце, пре свега хорске, *Мука Исукрстових* биле намењене певању или је било предвиђено да се рецитују. Опус Марије Димитровић Бетере далеко је обимнији од онога што је данас познато. Старији историографи сведоче да је писала религиозну поезију, на основу чега се може закључити да јој је стваралаштво у целини, генерално гледано, тематски кохерантно.⁴⁷

Важно место међу дубровачким књижевницама заузима Бенедикта Градић јер је једина монахиња чије дело је постало познато ван зидина манастира. Рођена је у старој властеоској породици. Знаменити преци били су јој Стијепо Градић, кустос и управник Ватиканске библиотеке у Риму, дипломата и историчар; и писац Игњат Градић. И брат Матија бавио се књижевношћу.⁴⁸ Са двадесет година приступила је бенедиктинском манастиру Свете Марије, где су јој већ биле две сестре и тетка, која је вршила дужност опатице. Прихвативши монашко име Бенедикта посветила се манастирском животу. Да је

нарочито ревно била притом сведочи сазнање да је наследила тетку примивши се старешинства над манастиром у коме су владале несређене прилике. Тек венчане девојке са свадбеном свитом посећивале су калуђерице певајући љубавне песме уз музичку пратњу. У време карневала маскирани мушкарци долазили су у манастир рецитирајући љубавне стихове, а жене су долазиле да забављају калуђерице изводећи представе које ни у световном окружењу не би биле безазлене по морал. Али, и саме думне налазиле су разоноду изводећи драме и комедије у манастиру („alcune rappresentazione, o comedia dentro il monistero“)⁴⁹ или се кришом придружујући карневалским забавама у Дубровнику.⁵⁰ Вероватно је чврстом руком и снагом ауторитета, заслуженог у думањској заједници због испољене дисциплине у аскези, Бенедикта Градић управљала манастиром доприносећи стабилизацији стања у њему.

Сачувано је само једно њено дело, намењено думнама. Обрадила је тему Христовог рођења – *Збор пастјерски, скупљен по пољу од Бетлима, више порода Језусова (1761)* – налазећи извор у Јеванђељу по Луки. Тиме је припадала кругу дубровачких песника који су дела заснивали на сличној грађи (Антун Глеђевић, Јозо Бетондић, Лукреција Богашиновић, Аница Бошковић). Угледајући се вероватно на италијанска приказања увела је хорове, чије деонице су доприносиле сугестивности, али су биле и особени медијум преношења ауторкиних идеја. Дело се састоји од три сценске слике са уводним пасажима у којима се оглашавају хорови. Приказано је како пет пастира и једна пастирица сазнају да је Исус рођен и одлазе да му се поклоне носећи дарове. Осим библијских ликова уведени су пастири, али њихове улоге не доприносе реалистичности већ се уклапају у општи тон конвенционалности.

Лукреција Богашиновић потицала је из грађанске породице, над коју се наднела сенка јер су песникињин отац Франо и стриц Тома били уплетени у проневеру у Државној житници. Због тога је Франо био осуђен на пет година веслања на галијама и прогонство из Дубровника.⁵¹ Несумњиво да су детињство и младост Лукреције Богашиновић били затамњени породичном срамотом. Колике размере је попримио скандал браће Богашиновић у Дубровнику илуструје податак да је био дат предлог да се на Државној житници стави плоча са именом њеног оца и текстом пресуде.⁵²

Удала се Лукреција релативно касно, у четрдесет трећој години, за трговца Сима Будманија. На нестабилним ослонцима почивали су трговачки послови овога Дубровчанина, те му је женидба невестом са издашним миразом омогућавала материјалну консолидацију. Са друге стране, Лукреција је зашавши у зреле године далеко надишла старосну доб у којој су се уобичајено удавале Дубровкиње. Удаја јој је доносила статус, пожељан у систему патријархалног друштва. Брак је био склопљен из обостраног интереса, без љубави међу супружницима јер је богата невеста у изразито меркантилистичкој дубровачкој средини „са висине и с понешто презира“ гледала младожењу, несолидног трговца, „од кога осим добре воље, у њихов заједнички живот није ушло много шта друго“.⁵³ Била је Лукреција Богашиновић способна и енергична – у тестаменту изричито каже да је сво имање њено, да ништа од мужа није добила, већ је и њега издржавала миразом и својим приходима. Успешно је трговала некретнинама и била у пословним водама веома испрена.⁵⁴ Сачуван је један портрет за који се верује да представља Лукрецију Богашиновић.⁵⁵ Мистификацији доприноси чињеница да породица у чијем је власништву портрет, сведочи да је на њему приказана жена са надимком „Јакобинка“. Јер, уколико је заиста то био песникињин надимак, посредно би указивао на њено франкофилство, слободоумље и оријентацију супротну званичној државној политици Дубровника.⁵⁶

Дела је намењивала превасходно думнама, те су и прилагођена њиховом, релативно нижем, образовању у естетским афинитетима.⁵⁷ Написала је три побожна спева – *Живот Тобијин* (1763), *Послух Абрахама Патријарке* (1763) и *Очитовање Јозефа преведнога* (1770); једну божићну еклогу – *Разговор пастирски врху порођења Господинова* (1764).⁵⁸ Најважнији извор јој је *Библија*, док је апокрифне садржаје усвајала посредством дела домаћих и страних књижевника.

Обрађивала је библијске приче са снажном моралном поуком у којима се јављају ликови као изразити примери побожности, милосрђа и других хришћанских врлина. Разрађивала је библијске мотиве, рекомбиновала их и уносила нове. Лиричношћу се највише удаљава од *Библије*, док епски слој прати грађу из извора. Не продире ништа од актуелне друштвене, политичке и историјске стварности у њена дела; библијски садржај је носећи елемент. Мењала је предложак због жанровске модификацијом библијске приче у

спев и особене поетичко-идејне концепције (моралистичност, психологизација ликова и др). Одступање од библијске матрице резултат је транспоновања садржаја из једног жанра (прозни) у други (спев), па извештај који се јавља у *Библији* постаје дијалог у спеву; опис се трансформише у извештај; мења се приповедна позиција и др. Дела су јој жанровски хибридна јер епска потка апсорбује више врста различитих традиција – народне (клетва, заклетва, пословице) и средњовековне (молитва, проповед, религиозна лирика, хагиографије) књижевности.

Стваралачки се односила према библијског парадигми и у вези са концепцијом ликова. Искључивала је поједине ликове, уводила нове, мењала постојеће. Продубљујући карактеризацију ликова чинила их је рељефнијим. Појачавала је драматичност приказујући напете ситуације и психолошку тензију јунака кроз дијалогске секвенце. Уметала је лирске пасаже, религиозне рефлексije и дидактичне коментаре свезнајућег приповедача. Нагласила је експлицитно моралисање и дидактичност. Оквири књижевних дела имају нарочитог значаја у композицији – уводи и закључци нарочита су тежишта дидактичног садржаја. У уводу се формулише порука, фабула је илуструје, завршетак доноси резиме теолошког слоја. Углавном прати једну фабулативну линију, без укрштања или праралелних токова са другим.

У стваралаштву Лукреције Богашиновић приметан је, осим утицаја старијих и савремених дубровачких песника на идејном, стилском и језичком плану, одјек сужејно-мотивских модела П. Метастазија, црквене литеретуре и усмене књижевности – у погледу језичко-стилских формула, обрта итд.⁵⁹

Аница Бошковић била је најмлађе дете, девето по реду, у домаћинству Николе и Павле Бошковић. Отац јој је био пореклом из херцеговачког села Орахов До, одакле је дошао у Дубровник, где се бавио трговином и био примљен у грађански ред лазарина.⁶⁰ Трговачким послом путовао је често по Балкану и Италији. Приликом боравка у Новом Пазару, у дубровачкој трговачкој колонији, саставио је опис српских манастира и задужбина из рашке области (*Relazione dei Monasterij della Provincia di Rassia*). Мајка Павле потицала је из угледне дубровачке породице Бетера. Њеног оца Бара, Аничиног деду, ценили су савременици као даровитог песника и преводиоца. Тетка Аничина била је песникиња Марија Бетера-Димитровић. И најближе Аничино окружење подстицајно је

деловало да се у њој рођењем приметна клица песничког талента доцније развије. Браћа Бошковић, Баро, Петар и Руђер, бавили су се песништвом. Приступивши исусовцима Баро Бошковић (1699–1770) је филозофију и теологију студирао у Риму. Годинама је био професор ове две дисциплине у Анкони, Перуђи и Асколију, а као проповедник деловао је у више италијанских градова. Певао је највише на латинском и италијанском језику, док је на народном језику сачувано тек једно његово дело. Опус Петра Бошковића (1704–1727) био је обухватнији од онога што је сачувано до наших дана – о томе сведоче помени старијих дубровачких биографа о различитим делима овога аутора. Осим оригиналних дела религиозне инспирације, окушао се као преводилац Овидија, док га помињу као адаптатора Молијерових драма и преводиоца Корнејевог *Суда*. Најзнаменитији у породици Бошковића, Руђер (1711–1787), светску славу у академским круговима стекао је својим радовима из области природних наука – астрономије, физике, математике и др, али и филозофије. На пољу литературе трага је оставио као песник, путописац и драмски писац певајући на латинском и италијанском језику.

Прво образовање стекла је Аница у манастиру свете Катарине уз сестру Марију која је тамо била монахиња. Касније се усавршила јер је овлада са неколико страних језика. Хвалили су савременици њену побожност, врлине и песнички таленат.⁶¹ Може се претпоставити да је на развијање Аничине жеље за усавршавањем и утанчавањем урођене даровитости утицао брат Руђер. Одмалена је гајила изузетну блискост са Руђером, те је несумњиво он својом наклоношћу ка учењу и марљивошћу коју је зарана испољавао у овладавању основним корацима науке, распламсао у сестри жељу да се и сама образује. Да је Руђер, иако је већ као четрнаестогодишњак напустио родни дом и отишао у иностранство враћајући се у Дубровник само једном, остао једна од најважнијих личности у Аничином животу, сведочи кореспонденција одржавана годинама међу њима. Писма, осим што осветљавају топлину породичне љубави између брата и сестре, откривају да је Аница доживљавала Руђера као особу до чијег суда је о сопственом раду, најпре песничком, највише држала. Духовно формирање Анице Бошковић текло је и под снажним утицајем језуита, чији су истакнути чланови у дубровачкој комуни били породични пријатељи Бошковића, а два Аничина брата – Баро и Руђер – припадала њиховом реду.

Још један догађај из младости дубоко се одразио на потоњу судбину Анице. Након очеве смрти која ју је затекла у раној доби, оглушила се о савете најближих да се замонаши, одлучивши да живот проведе уз мајку, бивајући јој ослонац до дубоке старости коју је ова дочекала.⁶² Тиме је изабрала неку врсту интимног тиховања остајући у међупростору између породичног живота уз мужа и децу и манастира – двају социјално доминантних поља старог Дубровника којима су жене најчешће имале да припадну. Међутим, захваљујући несвакидашњим унутрашњим својствима која су је издвајала, успела је да остави виднога трага у културним струјањима старог Дубровника. Не само да је савладала искушења тешке судбине жене која се избором неуобичајеног начина живота у малој конзервативној средини нашла на жрвњу између социјално кодификованих модела понашања, већ је стекла високи углед у највишим друштвеним круговима Дубровачке републике. Одржавала је везе са представницима културне и политичке елите, и са високим црквеним достојанственицима. Они су, редом, исказивали високи пијетет, у једнакој мери спрам њене образованости, моралних врлина и fine култивисаности њеног духа уопште. Важну улогу Аница је играла и у одржавању контаката између дубровачког културног круга и Руђера у дугим годинама његовог странствовања. Одржавајући кореспонденцију са Руђером, била је својеврсни посредник између славног брата и представника домаће политичке и културне елите, удевајући у своја писма Руђеру вести из завичаја или преносећи из његових писама новине бираним суграђанима. Насупрот осталим дубровачким песникињама XVIII века Аница Бошковић је излазила из друштвеног клишеа. Ипак, треба имати у виду да је њена позиција била у основи изузетна пошто је блискост са Руђером Бошковићем стварала непробојну ауру око ње. Ауторитет брата, једног од највећих изданака Дубровника, и улога посредника између њега и завичаја, коју је прихватила Аница, учврстили су њен положај. Она је и након Руђерове смрти настојала да не потамни представа међу Дубровчанима о значају његовог рада. Када је умрла, њеним сенима почаст је одао својим стиховима знаменити латиниста Брно Џамањић, а огласио се пригодницом још један анонимни песник из Дубровника.

Писању се посвећивала у тренуцима доколице, како сама каже – „за одахнут мало од инијех труда“ – што одговара уобичајеном схватању стваралачког чина у средини и времену у којима је Аница живела. Сва дела написала је искључиво народним језиком или

„нашким“ и „словинским“, како га је називала попут највећег броја књижевника старога Дубровника. Осим стварања оригиналне поезије, преводила је са латинског и италијанског религиозне песме, али и дела Руђера Бошковића. Опус јој није опсежан, обухвата пасторални спев *Разговор пастирски врху порођења Господинова*, више песама пригодног и религиозног карактера. Први суд о вредности Аничине поезије изрекао је управо Руђер Бошковић у једном писму упућеном сестри 9. јула 1755. године, истичући да су јој „прелијепе пјесни“ и да је „права поетеса“. Поштовање према песничком дару своје сестре исказао је преводећи њен *Разговор пастирски* на италијански језик (Венеција, 1758; Дубровник, 1852²; Мостар, 1881³). Овај спев, настао у духу пасторалног и религиозног песништва које је издавна имало дубоку традицију у Дубровнику, венац је лирских медаљона не сасвим чвсте унутрашње повезаности јер се поједине стиховане целине могу издвојити и посматрати као заокружене и засебне творевине. Књижевни историчари, савременици Анице Бошковић, попут Долчија (Sebastiano Dolci), Хораџија (Alexius Hóraný), Апендинија (Francesco Maria Appendini) и других, углавном су краће пасаже својих повесних прегледа књижевности посветили дубровачкој песникињи помињући њен *Разговор* и религиозну поезију. Потоњи историчари књижевности нису начинили значајан помак у свестранијем сагледавању и вредновању књижевног опуса Бошковићеве, све до појаве темељнијих стручних и научних прилога, као и монографија о овој поетеси, нарочито у другој половини двадесетог века.⁶³

Религиозно песништво Анице Бошковић исходиште је верских контемплација које су водиле епифанији и екстатичном заносу због осећања духовног сједињења са Исусом. Медитативно искуство отелотворено је у књижевности посредством укрштања поетичко-стилског регистра (топика, метафорика, фразеолошки фонд, стилизација слика и др.) *Библије*, средњовековне књижевности и дубровачког ренесансног и барокног песништва. Доминантно је, ипак, ослањање на баштину религиозног песништва дубровачке књижевности, при чему три гласа – Игњата Ђурђевића, Ивана Бунића и Ивана Гундулића – приметно одјекују у певању Анице Бошковић. Спољашње рухо чини традиционална версификација, о чему сведочи готово доследна, са врло ретким изузецима, употреба осмерца, укореењеног нарочито у дубровачком бароку.

Представљени временски лук од XVI до XVIII века указује на тесну повезаност књижевних и личних судбина песникиња са културолошким приликама у Дубровнику. У доба ренесансе огласиле су се књижевнице чија појава је изазвала подозрење јер су вредности које су самоуверене интелектуалке представљале иступајући у јавности биле неприхватљиве за конзервативну средину. Одобравање и подршка искрених пријатеља у отаџбини били су преслаба подршка Цвијети Зузорић и сестрама Бунић када их је на одбацивање осудила заједница.

Представљени временски лук од XVI до XVIII века указује на тесну повезаност књижевних и личних судбина песникиња са особеним социо-културним моделом Дубровника. Прве међу њима – сестара Бунић и Цвијете Зузорић – изазвале су подозрење јер су вредности које су као самосвесне интелектуалке представљале у јавности биле неприхватљиве за конзервативну средину. Одобравање и подршка појединих пријатеља били су преслаба заштита када их је на одбацивање осудила заједница. Појава каснијих песникиња такође на знаковит начин илуструје у којој мери је специфично културолошко залеђе условљавало улогу жене и у књижевности. Јер, и у доба када је просветитељство освајало Европу, било да је у окриљу породице као Марија Димитровић Бетера, калуђерица попут Бенедикте Градић или пробитачна трговкиња као Лукреција Богашиновић, свакој жени у Дубровнику, осим у изузетним случајевима (Аница Бошковић) видљиво учешће у јавном животу било је онемогућено, а у културном строго условљено. Писале су само религиозно-моралистичка дела јер је дубровачка култура прихватала стваралаштво песникиња искључивот такве тематике.

Књижевноисторијска представа о дубровачким песникињама нецеловита је јер у вишевековној литерарној традицији Дубровника мора да се појавило знатно више књижевница него што је данас познато. У карактеристичном социо-културном миљеу, сведоче то и примери знаних поетеса, ауторке су своје стваралаштво неретко остављале разасуто по рукописима или су га, ређе, штампале. Стога ће тек на основу мукотрпног и преданог истраживања разне архивске грађе и библиотечких фондова у будућности постепено бити употпуњавана слика о ауторкама и ученим женама које су оставиле видног трага у културној историји Дубровника.

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178029 Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије, *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*.

² Боравећи средином XV века у Дубровнику учени Италијан Филип де Диверсис поздрављао је традиционалне обичаје племића да се не жене пучанкама. Презриво је осуђивао похлепу за новцем која рђаве појединце наводи на брак са грађанкама, чиме онечишћавају своју плаву крв – Filip de Diversis, *Opis Dubrovnika*, Dubrovnik, 1983.

³ Душанка Динић-Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку* (Београд: САНУ, 1974), 66. Исто је важило у Венецији, прекоморском суседу на чије правно уређење се Дубровник често угледао – Roméo Molmenti, *La storia di Venezia nella vita privata II* (Bergamo, 1928), 314–316.

⁴ Valtazar Bogišić–Konstantin Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272* (Zagreb, 1904), lib. III, cap. VII, 59–60.

⁵ Исто је било широм Европе у средњем веку – Жак ле Гоф, прир., *Човек средњег века*, (Београд: Клио, 2007), 27.

⁶ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode* (Zagreb–Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999), 197.

⁷ Исто је било у Котору – Ленка Блехова Челебић, *Жене средњовековног Котора* (Подгорица: ЦИД, 2002), 18.

⁸ Маргарет Л. Кинг, „Жена ренесансе“, у: *Човек ренесансе*, приредио Еуђенио Гарин, (Београд: Клио, 2005), 280–286.

⁹ *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272* (Zagreb, 1904), lib. IV, cap. LXI, LXIII, 103–104.

¹⁰ Душанка Динић-Кнежевић, нав. рад, 102.

¹¹ Дискриминација жена у односу на мушкарце у случају брачне неверности имала је и легитимну законску подлогу према одредбама Статута, без обзира на став цркве која није правила разлику у дубини греха обоје супружника - Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994), 71–72. Двоструки морални стандарди дубровачког друштва огледају се у чињеници да су интимни односи младих властелина са слушкињама у кући одржавани у неким случајевима уз прећутну сагласност родитеља, који су на тај начин остваривали какву-такву контролу над наследницима, пошто је било сигурније да слободну везу имају „са здравим сеоским девојкама“, него „да се ноћу скитају по јавним кућама и излажу венеричним болестима“ – Ристо Јеремић и Јорјо Тадић, *Прилози за историју здравствене културе старог Дубровника*, I (Београд: Централни хигијенски завод, 1938), 126.

¹² Како наводи К. Јиречек, јавна кућа је у Дубровнику постојала доста рано – Константин Јиречек, *Историја Срба*, II (Београд: Научна књига, 1952), 259–260.

¹³ Veno Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu* (Dubrovnik: 1989), 416.

¹⁴ Михаило Динић, „Три француска путописца XVI века у нашим земљама“, *Годишњица Николе Чупића*, XLIX (1940): 95, 110.

¹⁵ Да су сестре Бунић биле савременице Николете Растић, која је око 1550. постала думна, забележио је Ф. М. Апендини – Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de Ragusei*, II, (Ragusa, 1803), 232.

¹⁶ Pavel Josef Shafarick, *Geschichte der südslawischen Literatur, II: Geschichte der illirischen und kroatischen literatur* (Prag, 1865), 10, 122.

¹⁷ Sebastijan Dolci, *Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratorum, qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt* (Venetiis, MDCCLXVI), 35; Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, prir. S. Krsić, II–III (Zagreb: JAZU, 1977), 297.

¹⁸ Daniele Farlati, *Illiryci sacri*, VI (Venetii, MDCCC), 21.

¹⁹ F. M. Appendini, нав. рад, 232.

²⁰ Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, (Zagreb: JAZU, 1970), 51–54.

²¹ Наслов дајемо у нашем слободном преводу.

²² Осим податка о години штампања, на књизи нема бележака о месту издања и издавачу. Видети: Iva Grgić Maroević, „Speranza di Bona, soggetto nomade dell’Adriatico“, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, LIV (2009): 157–168.

²³ Ennio Stipčević, *Obrana rima i ugleda*, Vijenac, XII, 270 (2004): 6.

- ²⁴ Могуће да су неке од песама са оваквим темама настале док је Н. Бунић боравила у Дубровнику, али да нису сачуване.
- ²⁵ Tonko Maroević, „Muzama prkosna: pjesnički profil Nade Bunić”, у: *Borgesov čitatelj: portreti i prikazi* (Zagreb: Antibarbarus, 2005), 105–110.
- ²⁶ Iva Grgić, Tonko Maroević, „Petrarchismo in assenza d’amore. Il canzoniere di Nada Bunić”, у: *Petrarka i petrarkizam u hrvatskoj književnosti* (Split: Književni krug, 2006), 75–83.
- ²⁷ З. Марковић, нав. рад, 57–62.
- ²⁸ Јорџо Тадић, *Цвијета Зузорић*, (Београд, 1939), 12.
- ²⁹ Злата Бојовић, „Књижевност ренесансе и барока“, у: *Кратак преглед српске књижевности*, (Београд: Лирика, 2000); Злата Бојовић, „Поезија Дубровника и Боке Которске у доба ренесансе, барока и просвећености“, у: *Поезија Дубровника и Боке Которске*, Десет векова српске књижевности, књ. 111 (Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2010): 11–33.
- ³⁰ З. Марковић, нав. рад, 74.
- ³¹ Ј. Тадић, нав. рад, 16–17.
- ³² З. Марковић, нав. рад, 82.
- ³³ Исто, 101.
- ³⁴ Josip Torbarina, „Tassovi soneti i madrigali u čast Cvijete Zuzorić Dubrovkinje. Uz nove prijevode Vladimira Nazora“, *Hrvatsko kolo*, XXI, (1940), 88.
- ³⁵ Zdenka Janeković Römer, „Marija Gondola Goze – *La querelle des femmes* u renesansnom Dubrovniku“, у: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, priredila Andrea Feldman (Zagreb: Institut Vlado Gotovac i Ženska infoteka, 2004): 105–123.
- ³⁶ З. Марковић, нав. рад, 108–109.
- ³⁷ Antonin Zaninović, „Drugo izdanje djela Nikole Gučetića *Discorsi sopra la Metheora d’ Aristotele*“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, II, (1953), 201.
- ³⁸ Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope* (Beograd: Clio, 2005), 27.
- ³⁹ Драгољуб Павловић, „О кризи властееоског сталежа у Дубровнику XVII века“, у: *Старија југословенска књижевност* (Београд: Народна књига, 1971), 185–195.
- ⁴⁰ Dunja Fališevac, *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad* (Zagreb: Ljevak, 2007), 28.
- ⁴¹ З. Бојовић, „Поезија Дубровника...“, 27–29.
- ⁴² Слика о положају жена не разликује се много ни знатно након ренесансног доба – уп. André Alexandre le Maître, „O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766“, *Dubrovnik*, 6 (1974), 54. Анонимни аустријски агент у своме извештају из друге половине XVIII века запажа да су Дубровкиње у брачној заједници поштоване „мало више од ропкиња“ – М. Novak, „Dubrovnik u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, XV–XVI (1978): 148, 153.
- ⁴³ Забележили су историографи да је била „eruditione et prudentia clara“ (С. Долчи, нав. рад, 38) и „donna di gran senno ed erudita poetessa Illirica“ (Ф. М. Апендини, нав. рад, 239).
- ⁴⁴ Удала се рано, према узусима ондашњег времена, доносећи мужу веома богат мираз. У тестаменту Баро Бетера наглашава да кћерима не оставља ништа јер им је дао позамашан мираз – Антун Колендић, „Дубровачка песникиња Марија Димитровић“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XXI, 3–4 (1955): 232.
- ⁴⁵ Рукописи дела сачувани су са различитим метричким варијантама – З. Марковић, нав. рад, 154.
- ⁴⁶ А. Колендић, нав. рад, 239.
- ⁴⁷ С. Долчи, нав. рад, 38; А. Horányi, *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, I, (Pestini, 1792), 457; Д. Фарлати, нав. рад, 21; Ф. М. Апендини, нав. рад, 239.
- ⁴⁸ Петар Колендић, „Сестра Бенедикта Градић“, *Јужни преглед*, X, 11–12 (1935): 435–438.
- ⁴⁹ Mirko Deanović, „Ђуро Матијашевић о приликама у Dubrovniku роčetком XVIII v.“, *Grada*, XI (1932), 154.
- ⁵⁰ Миливој Петковић, *Дубровачке маскерате* (Београд: САНУ, 1951), 26.
- ⁵¹ Године изгнанства провео је Новом Пазару бавећи се трговином, али и политиком. Учествовао је у устанку против Турака који су у Новом Пазару расламсали Срби и хришћански Арбанаси – Вук Винавер, *Дубровник и Турска у XVIII веку* (Београд: САНУ, 1960), 92–93. Влада му је наложила да се због тога склони на Корчулу, а повратак у Дубровник му је одобрен 1743. године. На развијање љубави према књижевности могло је утицати најближе окружење. Деда Петар (око 1625–1700) бавио се песништвом, као и стриц Томо,

иначе лекар и хирург на гласу у Дубровнику (Miroslav Pantić, „Dubrovački lekari-književnici iz XVIII veka“, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, IX (1969), 27–29.

⁵² Nada Veritić, „Dubrovačka pjesnikinja Lukrecija Bogašinić“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXXII, 3–4 (1966): 184.

⁵³ Мирослав Пантић, „Новопазарски записи Дубровчанина Сима Будманија“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLII, 1–4 (1976): 176.

⁵⁴ Н. Беритић, нав. рад, 187.

⁵⁵ Постоји и уверење да је на портрету приказана Катарина Риги-Будмани – Kruno Prijatelj, *Klasicistički slikari Dalmacije* (Split: Galerija umjetnina, 1964), 22, 28.

⁵⁶ Žarko Mušajić, „Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku“, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 2 (1953): 235–252.

⁵⁷ Lahorka Plejić, „Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinić“, *Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova II* (Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1997), 217.

⁵⁸ Видети: *Djela Lukrecije Bogašinić*, priredila Lahorka Plejić Poje (Zadar: Thema, 2007).

⁵⁹ Живот Лукреције Богашиновић и њено стваралаштво, нарочито у погледу поетичких одлика, најтемељније су осветљени у магистарској тези М. Славковић *Лукреција Богашиновић дубровачка песникиња XVIII века* (одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2007), која је нажалост још увек нештампана.

⁶⁰ Мирослав Пантић, „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине“, *Зборник за ликовне уметности*, 8 (1972), 239–244.

⁶¹ Ф. М. Апендини, нав. рад, 245–246.

⁶² Slavica Stojan, *Anica Bošković* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999), 25.

⁶³ С. Стојан, нав. рад – о реципицији дела Анице Бошковић у књижевној историографији видети у овој монографији 108–118.

Литература:

Appendini, Francesco Maria. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de Ragusei*, II. Ragusa, 1803.

Veritić, Nada. „Dubrovačka pjesnikinja Lukrecija Bogašinić“. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXXII, 3–4, 1966, 182–200.

Блехова Челебић, Ленка. *Жене средњовјековног Котора*. Подгорица: ЦИД, 2002.

Bogašinić, Lukrecija. *Djela Lukrecije Bogašinić*. Priredila Lahorka Plejić Poje. Zadar: Thema, 2007.

Vogišić, Valtazar –Jireček, Konstantin. *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*. Zagreb, 1904.

Бојовић, Злата. „Књижевност ренесансе и барока“. У: *Кратак преглед српске књижевности*. Београд: Лирика, 2000.

Бојовић, Злата. „Поезија Дубровника и Боке Которске у доба ренесансе, барока и просвећености“. У: *Поезија Дубровника и Боке Которске*. Десет векова српске књижевности, књ. 111. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2010.

Винавер, Вук. *Дубровник и Турска у XVIII веку*. Београд: САНУ, 1960.

Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope*. Beograd: Clio, 2005.

Grgić, Iva–Maroević, Tonko „Petrarchismo in assenza d’amore. Il canzoniere di Nada Bunić“. У: *Petrarka i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*. Split: Književni krug, 2006.

Grgić Maroević, Iva. „Speranza di Bona, soggetto nomade dell’Adriatico“. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, LIV, 2009, 157–168.

Deanović, Mirko. „Đuro Matijašević o prilikama u Dubrovniku početkom XVIII v.“. *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, XI, 1932, 145–160.

De Diversis, Filip. *Opis Dubrovnika*. Preveo Ivan Vožić. Dubrovnik: Časopis „Dubrovnik“, 1983.

Динић, Михаило. „Три француска путописца XVI века у нашим земљама“. *Годишњица Николе Чупића*, XLIX, 1940, 85–118.

Динић-Кнежевић, Душанка. *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*. Београд: САНУ, 1974.

Dolci, Sebastijan. *Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratorum, qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt*. Venetiis, MDCCLXVI.

- Zaninović, Antonin. „Drugo izdanje djela Nikole Gučetića *Discorsi sopra la Metheora d' Aristotele*“, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, II, 1953, 201–208.
- Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994.
- Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode*. Zagreb–Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.
- Janeković Römer, Zdenka. „Marija Gondola Goze – *La querelle des femmes* u renesansnom Dubrovniku“. U: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Priredila Andrea Feldman. Zagreb: Institut Vlado Gotovac i Ženska infoteka, 2004, 105–123.
- Јерemiћ, Ристо–Тодић, Јорјо. *Прилози за историју здравствене културе старог Дубровника*, I. Београд: Централни хигијенски завод, 1938.
- Јиречек, Константин. *Историја Срба*, II. Београд: Научна књига, 1952.
- Колендић, Антун. „Дубровачка песникиња Марија Димитровић“. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXI, 3–4, 1955, 229–240.
- Колендић, Петар. „Сестра Бенедикта Градић“. Јужни преглед, X, 11–12, 1935, 435–438.
- Kotruljević, Beno. *O trgovini i savršenom trgovcu*. Preveo Žarko Muljačić. Dubrovnik, 1989.
- Le Maire, André Alexandre. »O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766: izvještaj gosp. Le Maira, francuskog konzula u Koronu, o Dubrovačkoj Republici.«. Preveo Zdravko Šundrica. Dubrovnik 17/3, 1974, 9–69.
- Marković, Zdenka. *Pjesnikinje starog Dubrovnika*. Zagreb: JAZU, 1970.
- Мароевић, Тонко. „Muzama prkosna: pjesnički profil Nade Bunić“. U: *Borgesov čitatelj: portreti i prikazi*. Zagreb: Antibarbarus, 2005.
- Molmenti, Pompeo. *La storia di Venezia nella vita privata II*. Bergamo, 1928.
- Muljačić, Žarko. „Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku“. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, 2 1953, 235–252.
- Novak, Maja. „Dubrovnik u drugoj polovici 18. stoljeća“. Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, XV–XVI, 1978, 137–179.
- Павловић, Драгољуб. *Старија југословенска књижевност*. Београд: Народна књига, 1971.
- Pantić, Miroslav. „Dubrovački lekari-književnici iz XVIII veka“. Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae, IX, 1969, 25–45.
- Пантић, Мирослав. „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине“. Зборник за ликовне уметности, 8, 1972, 240–260.
- Пантић, Мирослав. „Новопазарски записи Дубровчанина Сима Будманија“. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLII, 1–4, 1976, 131–157.
- Петковић, Миливој. *Дубровачке маскерате*. Београд: САНУ, 1951.
- Plejić, Lahorka. „Poetika književnog opusa Lukrecije Bogašinić“. U: *Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova II*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1997, 217–221.
- Prijatelj, Kruno. *Klasicistički slikari Dalmacije*. Split: Galerija umjetnina, 1964.
- Славковић, Марија. *Лукреција Бобашиновић дубровачка песникиња XVIII века* (докторска теза у рукопису).
- Stipčević, Ennio. „Obrana rima i ugleda“, Vijenac, XII, 270, 2004, 6.
- Stojan, Slavica. *Anica Bošković*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999.
- Тодић, Јорјо. *Цвијета Зузорић*. Београд, 1939.
- Fališevac, Dunja. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Ljevak, 2007.
- Farlati, Daniele. *Illiryci sacri*, VI. Venetii, MDCCC.
- Horányi, Alexius. *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, I. Pestini, 1792.
- Cerva, Seraphinus Maria. *Bibliotheca Ragusina*. Priredio. S. Krasić, II–III. Zagreb: JAZU, 1977.
- Човек ренесансе*. Приредио Еуђенио Гарин. Београд: Клио, 2005.
- Човек средњег века*. Приредио Жак Ле Гоф. Београд: Клио, 2007.
- Shafarick, Pavel Josef. *Geschichte der südslawischen Literatur, II: Geschichte der illirischen und kroatischen literatur*. Prag, 1865.

In the Shadow of the Laurel Wreath – Women Poets of the Old Dubrovnik

The paper offers an overview of the poems written by the women poets of the old Dubrovnik. It points to the specific social and cultural context which marked their position in Dubrovnik from the 16th till the 18th century and foregrounded certain poetic forms, genres and styles.

Keywords: women poets, literature of Dubrovnik, Dubrovnik, cultural model, Renaissance, Enlightenment